

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΥΠΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

Τὸ Πρῶτον Μέρος τῆς ἐργασίας ταύτης κατέδειξε, διὰ τοῦ τελευταίου ίδιαιτέρως Κεφαλαίου αὐτοῦ, τὴν καθολικότητα τοῦ ίδιάζοντος καὶ παραδόξου «ὑπαρξιστικοῦ» κινήματος τῆς ἐποχῆς μας εἰς δλα τὰ πεδία τοῦ πνεύματος, τοῦ ὅποιου ίδιαιτέρα ἔκφανσις, σοβαρωτέρα καὶ ἐντονωτέρα, εἶναι ἡ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ κινήσει τῶν ἡμερῶν μας παρατηρουμένη ἐξάπλωσις τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως. Κατέστη δὲ συγχρόνως φανερὰ ἡ ἀναπόφευκτος σχέσις τῆς τελευταίας ταύτης μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρόπου τελευταίας ταύτης φιλοσοφεῖν καὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου δι' αὐτοῦ σκοποῦ, ἢτοι τῆς σωτούτου τοῦ φιλοσοφεῖν καὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου δι' αὐτοῦ σκοποῦ, ἢτοι τῆς σωτηρίας τῆς ὑπάρξεως ἀπὸ τὴν ματαιότητα τῆς ἀπατηλῆς καὶ ἀνεφίκτου ἐγκοσμίου εύτυχίας. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ Δεύτερον Μέρος θὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν μελέτην τῆς σχέσεως ταύτης, ἐξετάζοντες κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τὴν ίδιάζουσαν μορφὴν τῆς σχέσεως παρ' ἐκάστῳ τῶν ἐξετασθέντων φάλαια τὴν ίδιάζουσαν μορφὴν τῆς πίστεως, διὰ νὰ δυνηθῶμεν ἐν τεσσάρων ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων μετὰ τῆς πίστεως, διὰ νὰ δυνηθῶμεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ Γ' Κεφάλαιον νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν λόγον, διὰ τὸν ὅποιον ἡ φιλοσοφία αὕτη τελεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς ἀμεσον σχέσιν μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ οὕτως ἐν τῷ Δ' Κεφαλαίῳ ἀχθῶμεν εἰς κρίσεις καὶ συμπεράσματας ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως ἐπὶ ώρισμένων ἀρχῶν τῆς ὑπαρξιστικῆς σκέψεως, δυναμένων νὰ ἐπηρεάσουν θετικῶς ἡ ἀρνητικῶς τὴν βίωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὴν σύγχρονον θεολογικὴν σκέψιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΥΠΑΡΞΙΣ, Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΙ Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ (Søren Kierkegaard)

‘Η φιλοσοφία τῆς ‘Υπάρξεως ύπο τὴν σύγχρονον αὐτῆς μορφήν ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸν Kierkegaard. ‘Ο Δανὸς οὗτος συγγραφεὺς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὡς ὁ ἕδιος παρατηρεῖ, οὐδένα σκοπὸν εἶχε νὰ διδάξῃ νέον σύστημα φιλοσοφίας καὶ δὲν ἐφαντάζετο, δτὶ ἔνα αἰῶνα κατόπιν θὰ ἐγίνετο εἰσηγητὴς νέας κατεύθυνσεως εἰς τὴν φιλοσοφίαν. ‘Ο ἕδιος θεωρεῖ τὸν ἀκυτόν του ὡς ἀντιδραστικὸν χριστιανὸν συγγραφέα, ἀγωνιζόμενον ἐναντίον τῶν μεταφυσικῶν δραματισμῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς κακῆς ύπο τῶν συγχρόνων του ἀντιλήψεως καὶ ἐφαρμογῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Εἰς τὸ Πρῶτον Μέρος ἐξητάσθη ἡ πρώτη ἀντιδρασις αὐτοῦ κατὰ τῆς φιλοσοφίας, ἐνταῦθα δὲ θὰ ἔδωμεν, ποια εἶναι ἡ ἐμπνέουσα αὐτὸν ὡς χριστιανὸν συγγραφέα ἀληθῆς χριστιανικῆς πίστεις.

‘Ο «πατήρ τοῦ ὑπαρξισμοῦ» ἐνεργεῖ τὴν ἀντιδρασιν ἐναντίον τῆς φιλοσοφίας, δρμώμενος ἐκ τῆς θερμῆς αὐτοῦ πίστεως εἰς Χριστὸν καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ «φιλοσοφία» του, δὲν εἶναι εἴμην ἡ ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας χριτική τοῦ τρόπου τοῦ φιλοσοφεῖν. ’Εκφράζει τοῦτο δὲν τε τόσον σαφῶς ὁ ἕδιος διὰ μιᾶς φράσεώς του, περὶ τοῦ τὸ νέον καὶ τὸ ἐπαναστατικὸν φέρει εἰς τὴν φιλοσοφίαν: «Ἐν νέον ὅργανον, ἡ πίστις· μία νέα ἀπόφασις, ἡ στιγμή· εἰς νέος διδάσκαλος, ὁ Θεὸς ἐν τῷ χρόνῳ». (VI. 71). Τὸ ἀληθῶς ὑπάρχειν εἶναι κατ’ αὐτὸν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιγνώσεως τῆς διὰ τοῦ Σταυροῦ λυτρώσεως. Συνεπῶς, οἱ ἀκολουθοῦντες τὰς φιλοσοφικὰς κατηγορίας τοῦ Kierkegaard καὶ ἐπιθυμοῦντες, ὡς οἱ σύγχρονοι ὑπαρξισταί, νὰ μιμηθοῦν αὐτὸν εἰς τὰ πνευματικὰ πεδία τῆς φιλοσοφίας, τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς λογοτεχνίας πρέπει νὰ γνωρίζουν, δτὶ ἐκεῖνος δρμάτο ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μετὰ τῆς δόποιας ἡ «φιλοσοφική» του σκέψις ὡς «Σκέψις ‘Ὑπάρχοντος» ἡτο ἀρρήκτως πάντοτε συνδεδεμένη. ‘Ως σφάλμα δύναται νὰ θεωρηθῇ, προερχόμενον ἐκ τῆς μὴ ἀναγνώσεως πάντων τῶν ἔργων τοῦ Kierkegaard, ἡ ὑπὸ μέρους τῆς συγχρόνου ὑπαρκτικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὸ τινῶν εἶναι σαφές, δτὶ οὗτος οὔτε «ὑπαρξισμὸν» ἡθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οὔτε ὡς φιλόσοφος νὰ θεωρῆται, στοχαζόμενος διαλεκτικῶς καὶ κατὰ λίαν παράδοξον τρόπον κυρίως περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐν σοβαρότητι καὶ ἀπολύτῳ

συνεπείᾳ πρὸς τὴν διδασκαλίαν. Αὐτοῦ ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου⁽¹⁾). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ὅσοι θεωροῦν τὸν μελαγχολικὸν συγγραφέα τῆς Κοπεγχάγης ως τὸν Πατέρα τοῦ Ὑπαρξισμοῦ καὶ θαυμάζουν τοῦτον διὰ τὴν βαθύστοχαστον ἀνάλυσιν τῆς ἀντιθετικῆς συνθέσεως τῆς ὑπάρξεως ἐκ χρονικοῦ καὶ αἰωνίου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔμπνεωνται ὑπὸ τῆς αὐτῆς μὲ ἐκεῖνον βάσεως, ἢτοι τοῦ μαρτυρίου τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Τότε μόνον, ως θὰ ἀποδειχθῇ διὰ τῆς ἔξετάσεως τῶν τεσσάρων μορφῶν τῆς σχέσεως μεταξὺ Ὑπάρξεως καὶ Πίστεως, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ως φιλόσοφοι ὑντες κατ' ἀληθῆ ὑπαρκτικὸν τρόπον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, δτι ἡ πρώτη μεταξὺ τῶν τεσσάρων μορφῶν δὲν ἀποτελεῖ παραλλαγὴν ὑπαρκτικῆς σκέψεως, ἀλλ' ὡς βασική καὶ πρωταρχική μορφὴ φιλοσοφίας ὑπάρξεως ἀποτελεῖ τὴν ἐξωτερίκευσιν διαλεκτικῆς χρι- στιανικῆς πίστεως, τὴν ὅποιαν βιοῦ ἐν τῇ πράξει καὶ τῇ σκέψει ὁ ἀληθῶς Ὑπάρ- χων. Ἐπομένως, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν εὐθὺς κατωτέρω εἰς τὸ Α'. Κεφά- λατον τὴν μορφὴν ταύτην τῆς πίστεως, διὰ νὰ κατανοήσωμεν κατόπιν πληρέ- στερον, ποῖαι εἶναι αἱ σύγχρονοι μεταβολαὶ τῆς ὑπαρκτικῆς σκέψεως. Ἀρα ὁ Kierkegaard θὰ χρησιμεύσῃ ὡς τὸ κριτήριον πάσης ἀληθοῦς στάσεως φιλο- σόφου ὑπάρξεως ἔναντι τῆς χριστιανικῆς πίστεως· διὰ τοῦτο κρίνομεν σκό- πιμον, δπως ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον περὶ τὴν διαλεκτικὴν πίστιν, τὴν ὅποιαν κηρύσσει διὰ τῶν ἕργων του.

1. ΠΑΡΑΔΟΞΟΝ, ΣΚΑΝΔΑΛΟΝ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ.

‘Ο ἀναγνώστης θὰ ἐνθυμῇ τοι ἐκ τῶν περὶ Kierkegaard εἰς τὸ Πρῶτον Μέρος ἔκτειντων, τὰ κατὰ τὴν σφιδρὰν αὐτοῦ ἀντίδρασιν ἐναντίον τοῦ δρθολογισμοῦ καὶ τῆς ίκανότητος τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ πρὸς σύλληψιν τοῦ βαθυτέρου νοήματος τῆς ζωῆς. ‘Η ἀντίδρασις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς κατ’ αὐτὸν διαλεκτικῆς σχέσεως πίστεως καὶ νοήσεως, θελήσεως καὶ λογικῆς, ἀποκαλύψεως Θεοῦ ὑπὸ τὴν μορφὴν διούλου, ἐνόχου, ἐσταυρωμένου καὶ Θεοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν νῷ ἐφευρισκομένου καὶ μὴ δυναμένου νὰ ἔλθῃ εἰς οὐδεμίαν ὑπαρκτικὴν σχέσιν μετὰ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

α. Ἡ πίστις ως σκάνδαλον διὰ τὴν νόησιν καὶ ως σωτηρία διὰ τὴν ὑπαρξίαν. Ἡ πίστις χρησιμοποιεῖ τὴν νόησιν διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν ὑπαρξίαν προσεκτικὴν εἰς τὸ ἀχανὲς μυστήριον τοῦ παραδόξου ἀλλ’ ἐν τῇ πραγματικότητι μάχεται ἐναντίον αὐτῆς, διότι τὸ παράδοξον καὶ παράλογον ως ἡ κατέξοχὴν δύναμις τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος, διὰ νὰ εἶναι ἀληθῶς τοιοῦτον, ὁφείλει νὰ εὑρίσκεται εἰς δέξιατην διάστασιν πρὸς τὸ λογικόν. Ἡ πίστις εἶναι παράλογος, ἀνόητος ως σκέψις, ἕρα δὲν εἶναι σκέψις, εἶναι θέλησις. Τὸ παράδοξον

1. Βλέπε πρὸς τοῦτο σ. 44 ὑποσημ. 1 καὶ 3.

δὲν δρχεται ἔκει ὅπου τελειώνει ἡ λογική, ἀλλ' εἶναι ἀντίθετος πρὸς αὐτὴν φορὰ: ἀντίθετη ἡ κρίσεως, ἥτις διέπεται οὐχὶ ὑπὸ λογικῶν κατηγοριῶν, ἀλλ' ἐξ ὑπαρκτικῶν βιωμάτων, τὰ δόποια διὰ τοῦ πάθους — ἐν τῷ δόποιῳ ἔνεκα τούτων περιπίπτει δλόκληρος ἡ ὑπαρξία — ἀποκλείουν πᾶσαν συστηματικὴν ἐνέργειαν· τοῦ ὄρθοῦ λόγου. Μή νομισθῇ δέ, δτι ἡ σκέψις ἐγκαταλείπει εἰς ἐν ὀρισμένον σημεῖον τὴν περαιτέρω μεταφυσικὴν προσπάθειαν καὶ ἐμφανίζεται τότε ἡ θέλησις διὰ νὰ συνεχίσῃ ταῦτην. Τοιαύτη κρίσις θὰ ἥτο σοβαρὰ παρανόησις τῆς σκέψεως τοῦ Κ., τοῦ ὄποιου διὰ μεταφυσικὸς ἀγνωστικισμὸς δὲν πρέπει νὰ τίθεται· οὔτε εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ εἰσηγηθέντος αὐτὸν Kant οὔτε ἀκόμη εἰς τὴν τοῦ νεωτέρου βιταλισμοῦ, οὔτε ἀκόμη εἰς τὴν τῶν νεωτέρων ὑπαρξιστῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἔχει τὸν δμοιόν του εἰς τὴν ἴστορίαν τοῦ πνεύματος. 'Ο δρθὸς λόγος δὲν ἔχει περιωρισμένην ἀξίαν διὰ τὴν θρησκευτικότητα, δὲν πάρουσιάζεται ὡς ἐπεξήγησις τῆς πίστεως, δὲν εἶναι κατηγορία εἰς τὴν συνέχειαν τῆς διποίας ἀλλη κατηγορία θὰ ὀδηγήσῃ πρὸς τὸ μυστήριον. 'Ο λόγος εἶναι ἐπεργενῆς τῆς πίστεως κατηγορία. 'Η γνῶσις δὲν εύρισκεται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας μετὰ τῆς πίστεως. 'Ο ἀγνωστικισμὸς τοῦ Κ. προέρχεται ἀπὸ τὴν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τῶν κατωτέρων σφαιρῶν τῆς ὑπάρξεως μετατόπισιν τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος ἀπὸ τῆς νοητικῆς δυνατότητος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν τραγικήν — ὡς βιούσης τὴν σκέψιν αὐτῆς — ὑπαρξίν του. 'Η σκέψις κατὰ τὸν Κ. εἶναι ἀληθής μόνον ὡς πάθος, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς γνῶσις. Τοῦτο δὲν σημαίνει ἀγνωστικισμόν, διότι ἡ τοιαύτη σκέψις ἔκουσίως μετεβλήθη εἰς Σκέψιν «ὑπάρχοντος ὑποκειμένου», ἵνα τοῦτο βιώσῃ δι' αὐτῆς τὸ παράδοξον μυστήριον τῆς ἰδίας ὑπάρξεως. 'Η θέλησις ἐντοπίζει τὴν λογικὴν περιορίζουσα ταύτην ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἐν τῷ δόποιῳ ἀρμόδιει κάλλιστα ἡ φύσις της καὶ τὰ διαφέροντά της. 'Ο δρθὸς λόγος αὐτοπεριορίζεται διὰ τῆς θελήσεως διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ, διότι ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ αὐτοῦ περιορίζει τὴν ὑπαρξίν· ὑποδουλούται ἔκουσίως διὰ νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἀξία ἔκείνου, διὸ ποῖος φέρει τοῦτον ὡς μίαν μεταξὺ τῶν ἀλλων ἀξιῶν, ἔκείνου, ὑπὲρ τοῦ ὄποιου ὑπάρχει καὶ δ λόγος καὶ ἡ ἡθικὴ καὶ ἡ αἰσθητικὴ καὶ δ κόσμος ὁλόκληρος· καὶ αὐτὸς εἶναι δ 'Ὑπάρχων, δ ζῶν, δ προβάλλων τὴν σκέψιν ἀπλῶς ὡς μίαν τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτοῦ ἀξιῶν. Τέ σκάνδαλον! 'Ορθὸς λόγος ἀναιρῶν ἔκειτον χάριν ἔκειτο... 'Ακριβῶς τὸ σκόνεον μεγαλύτερον καὶ ἀποφασιστικότερον πρὸς διαταραχὴν καὶ περιορισμὸν τοῦ λογικοῦ, διὸ ἀντιφατικότερον καὶ παραδοξότερον ἐμφανίζεται ἔναντι τῆς δυνατότητος κατανοήσεως αὐτοῦ: 'Η χριστιανικὴ πίστις εἶναι τὸ πλέον παραδοξον διὰ τὴν λογικήν, τὸ ἐνοχλητικότερον σκάνδαλον, ἡ ἀνυπόφορος μωρία· διότι διὰ νὰ πιστεύσῃς, πρέπει νὰ παύσῃς νὰ συλλογίζεσαι περὶ τῆς δρθότητος τῆς πίστεως

Τὸ σκάνδαλον λαμβάνει χώραν ἐν τῇ σκέψει τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι τόσον μεγαλύτερον καὶ ἀποφασιστικότερον πρὸς διαταραχὴν καὶ περιορισμὸν τοῦ λογικοῦ, διὸ ἀντιφατικότερον καὶ παραδοξότερον ἐμφανίζεται ἔναντι τῆς δυνατότητος κατανοήσεως αὐτοῦ: 'Η χριστιανικὴ πίστις εἶναι τὸ πλέον παραδοξον διὰ τὴν λογικήν, τὸ ἐνοχλητικότερον σκάνδαλον, ἡ ἀνυπόφορος μωρία· διότι διὰ νὰ πιστεύσῃς, πρέπει νὰ παύσῃς νὰ συλλογίζεσαι περὶ τῆς δρθότητος τῆς πίστεως

ταύτης. Η δένευ δρων παράδοσις είς τὴν φοβεράν, ἀλλὰ σωτήριον παρουσίαν τοῦ Θεοῦ εἶναι πραγματικότης μὴ ἀνακαλυπτομένη, μηδὲ ἐπεξηγουμένη μεταγενεστέρως ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης διαινοίας· εἶναι γεγονός προγενέστερον τῆς κινήσεως τοῦ ὄρθιοῦ λόγου, ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὴν ὑπαρξίαν, ἡ ὅποια προγεῖται πάσης ἀλλης οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ὄρθιοι λόγοι κινεῖται διὰ τοῦ σφάλματος, ἀλλ' ἡ πίστις εἶναι ἀληθής, ἐφ' ὃσον εἶναι βεβαία καὶ ἀσφαλής· ἔρα ἡ σχέσις τῆς πίστεως πρὸς τὸν λόγον, εἶναι σχέσις ἀπολύτου πρὸς σχετικόν. Πιστεύει τις εἰς τὸ σκάνδαλον τοῦ λόγου ἀκριβῶς, ἐπειδὴ εἶναι δι' αὐτὸν σκάνδαλον καὶ ἀδύνατον. Η πρὸς σκάνδαλον πίστις εἶναι βεβαιοτέρα τῆς ἀβεβαίου λογικῆς· διότι τὸ σκάνδαλον ἀπαντᾶ εἰς τὴν ἀναζήτησιν ἐν ἀγωνίᾳ τῆς ὑπάρξεως, ἡ ὅποια εἶναι ἡ πρωταρχικὴ πραγματικότης αὐτῆς. Οἱ ἀνθρώπινος ἀγὼν λοιπὸν καταβάλλεται ὅχι πρὸς διανοητικὴν κατ' ἀρχὴν πρόοδον καὶ ἐξύψωσιν τοῦ γένους, ἀλλὰ πρὸς προσωπικὴν σωτηρίαν ἐνὸς ἐκάστου κεχωρισμένως.

Τὴν σοφίαν αὐτὴν τῆς μωρίας δὲν θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀνθρωπός, ἐὰν δὲν ἐνεφανίζετο αὕτη οὐχὶ ὡς διδασκαλία, ἀλλ' ὡς γεγονός, ὡς "Ὑπαρξίες ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Θεοῦ". Ιδοὺ σκάνδαλον σκανδάλων, διότι διὰ τοῦ σκανδάλου ἀποκαλύπτεται τὸ σκάνδαλον: «Ο Θεός, ὁ Λιώνιος ἐμφανίζεται ὡς εἰς ἀνθρωπος κατὰ μίαν ἴστορικὴν στιγμήν... Η διαλεκτικὴ ἀντιλογία⁽¹⁾ εἶναι, δτὶ τὸ ἴστορικὸν ἐνταῦθα δὲν εἶναι τι ἀπλῶς ἴστορικόν, ἀλλὰ συντίθεται ἐκ στοιχείου, τὸ ὅποῖον εἶναι ἀντίθετον τῆς οὐσίας του ὡς ἴστορικοῦ καὶ δύναται νὰ γίνῃ ἴστορικὸν μόνον δυνάμει τοῦ παραλόγου» (VII, 259). Δὲν περιορίζεται δὲ τὸ σκάνδαλον εἰς μόνην τὴν ἴστορικὴν στιγμὴν τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ. Η ὑπαρξίας του βαίνει ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ τὸ σκανδαλωδέστερον καὶ ἡ διάνοια ἐνώπιον αὐτῆς περιπίπτει εἰς ἀμηχανίαν, εἰς ἀμφιβολίαν, δηλαδὴ εἰς ἀπιστίαν. Τὸ σκάνδαλον τοῦ Χριστοῦ εἶναι τοιοῦτον μόνον διὰ τὴν λογικήν· διὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι Σωτηρία διὰ τὴν ὑπαρξίαν. Ο Θεός ἐν χρόνῳ εἶναι τὸ πρῶτον σκάνδαλον, ἀλλ' ὁ Θεός ἐν τῇ incognito μορφῇ δούλου μαχόμενος κατὰ πάσης ἔξωτερικῆς ἐπιβεβαιώσεως τῆς πραγματικῆς Αὐτοῦ οὐσίας, εἶναι τὸ δεύτερον καὶ τραγικώτερον σκάνδαλον· διότι τοῦτο σημαίνει, δτὶ πᾶσα ἀναλογία μεταξύ καὶ τραγικώτερον σκάνδαλον· διότι τοῦτο σημαίνει, δτὶ πᾶσα ἀναλογία μεταξύ Θεοῦ καὶ Κόσμου καταργεῖται καὶ πᾶς συμβιβασμὸς εἶναι φαντασία ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ ὄρθιοῦ λόγου ἐφευρισκόμενος⁽²⁾. Τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ καλυτέρα διδασκαλία πρὸς τὸν ἀνθρώπον περὶ τῆς μηδαμινότητος τῶν ἀξιῶν τοῦ κόσμου. «Ω βαθύτης ἐννοίας πάθους! Ο Χριστὸς πρέπει νὰ γίνῃ

1. Ιδιαιτέρα προσοχὴ πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸν πλεονασμὸν «διαλεκτικὴ ἀντιλογία» («der dialektische Widerspruch»), διότι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀντιθέσεως αἰωνιότητος καὶ χρόνου, ἀλλ' ἀντιθέσεως τῆς αἰωνιότητος καθ' ἕαυτὴν ἐντὸς τοῦ χρόνου.

2. «Τὸ παράδοξον συνίσταται εἰς τὸ ἔξῆς: δτὶ δ Χριστὸς ήλθεν εἰς τὸν κόσμον διὰ πάθη, τοῦτο δὲ σημαίνει, δτὶ πᾶσα ἀναλογία (analogon) μεταξύ τοῦ κόσμου αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι μία ἀπάτη» (VII, 276).

τὸ δεῖγμα τοῦ σκανδάλου διὰ νὰ γίνη τὸ ἀντικείμενον τῆς πλότεως» (XI, 93) ἐμφανίζων τὸ ἀπειρόν πάθος ἐν τῷ ὅποιῳ δύναται νὰ γίνῃ νοητή ἡ θεῖα μακαριότης καὶ τὸ ὅποιον προκαλεῖ τὸν φόβον ἔμπροσθεν τοῦ σκανδάλου. Τοῦτο ἀποβαίνει εἰς σκάνδαλον διὰ τὸν φυσικὸν ὄνθρωπον (XI, 100). Θεὸς πάσχων εἶναι διὰ τὴν λογικὴν ἀνυπόφορον σκάνδαλον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπίσης πάσχουσαν ὑπάρξιν ἡ μόνη δύνατη ἐγρέσμιος ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μακαριότητι Αὐτοῦ.

‘Η θεῖα μακαριότης εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ κόσμου. Ο Θεὸς ἐν τῇ ιστορίᾳ προσλαμβάνει ὡς incognito Λύτον τὴν βαθυτάτην δυστυχίαν, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀσύληπτον ὑπεροχήν Του ἐν αὐτῇ. Ολόκληρος ἡ ζωὴ Του εἶναι μία ἀρνησις νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τοῦ κόσμου. Δὲν γνωρίζει γονεῖς, γεννᾶται ἐν κρυπτῷ ἐντὸς σπηλαίου καὶ ἡ ἀντίθεσις ἐμφανίζεται ἀμέσως, διότι ἐνῷ οἱ ἄγγελοι ψάλλουν εἰς τὸν Οὐρανὸν τὸν ἐπινίκιον βονον τῆς εἰρήνης, θυσιάζονται ἐπὶ τῆς γῆς χάριν αὐτοῦ αἱ ἀθῶαι ὑπάρξεις τῶν νηπίων. Εν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὁ Θεὸς δὲν εὑρίσκει δημάρτυρας διὰ νὰ προσγειωθῇ καὶ ἐν συνεχείᾳ ζῇ ὡς ξένος, ὡς πάροικος ἐν αὐτῷ. Εἶναι τόσον τρομερὸν τὸ σκάνδαλον τὸ ὅποιον ἀποκαλύπτει, ὥστε οὐδεὶς δύναται ν' ἀποφύγῃ τὸν σκανδαλισμὸν καὶ νὰ μὴ Τὸν ἐγκαταλείψῃ⁽¹⁾. Αἱ ὀλίγαι καὶ ταπειναὶ σχέσεις Του μετὰ τοῦ κόσμου εἶναι σχέσεις ἀναβολῆς τῆς τελικῆς συγκρούσεως. Δὲν ὑπάρχουν κατηγορίαι ἀνθρώπων, συνολικὴ μορφὴ ὀργανωμένης ζωῆς, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ νόμοι, οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ ἀνεχθοῦν Λύτον ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ, ἀλλὰ καὶ τραγικῇ ἐμφανίσει Του. «Οἱ ἀρχοντες, οἱ ἴσχυροὶ ἐμίσουν Αὐτόν, διότι ὁ λαὸς ἠθελε νὰ στέψῃ Λύτον Βασιλέα καὶ ὁ λαὸς ἐμίσει Αὐτόν, διότι Αὐτὸς ὁ „Ιδιος δὲν ἠθελε νὰ στεφθῇ Βασιλεὺς“» (X, 110)⁽²⁾. Η ἀπογεώσίς Του δὲ εἶναι ἀκόμη πλέον ἀνώμαλος, ἀσυλλήπτως τραγική. Τὸ σκάνδαλον κορυφοῦνται, προκαλεῖ ἐναντίον Του τὸ μένος τῶν μαζῶν, αἱ ὅποιαι ζητοῦν τὴν ἔξαφάνιστν Του. Επὶ τοῦ Σταυροῦ ὑψούμενος σκανδαλίζει, καταδικάζων καὶ κρίνων τὸ σύμπαν. Πάντες ἰκετεύουν Λύτον νὰ κατέληῃ ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ διὰ νὰ σταματήσῃ ἡ κρίσις των, δ σκανδαλισμός των, ἡ ὀργή των καὶ Εκεῖνος ἐπιμένει εἰς τὸν σκανδαλισμὸν των δεχόμενος ὡς Θεὸς τὸ πάθος ὡς δεῖγμα τῆς ὑπεροχῆς Του ἐν τῷ κόσμῳ· διότι διὰ τοῦ σκανδάλου μόνον δύνανται νὰ μεταβληθοῦν πάντες οὗτοι εἰς ἀληθῆ τέκνα τοῦ Λβραδόμ καὶ οὐχὶ διὰ τῆς κατανοήσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐφαμάρτου λογικῆς των τῆς θείας οὐσίας.

Τὸ σκάνδαλον εἶναι ὁ συναγερμὸς τῆς ὑπάρξεως ἐν ἀγωγίᾳ διὰ τὴν ἔαυτῆς σωτηρίαν ἐκ τῆς ἐνοχῆς, ἡ ὅποια ἀποκαλύπτεται σκανδαλωδῶς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ· ἡ θέλησις τοῦ κόσμου ἀντιθέτως καὶ δ συμβιβασμὸς μετὰ τῆς κρα-

1. «Μακάριος ἐστιν, διὸς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἔμοι» (Ματθ. 11, 6).

2. «Η ἐνοχὴ του ἦτο μία: διτι ἠθελε νὰ ὑπερετήσῃ μόνον ἐνα Κύριον, τοῦτο δὲ σημαίνει ἀντίθεσιν ἐναντίον τῆς γενικῆς ἀσφαλείας τοῦ κόσμου» (XI, 155).

τούς της καταστάσεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν μᾶκρων εἶναι ἡ νόρκωσίς καὶ ἡ παράφρωνή αὐτῆς ἐν τῇ δουλείᾳ τοῦ ἀνωνύμου δόχλου. Ὁ Σταυρὸς εἶναι ἡ κατάλλαγη μεταξὺ Θεοῦ καὶ Κόσμου διὰ τῆς ἔτι περαιτέρω — εἰς τὸ κατακόρυφον! — δεύνσεως τῶν σχέσεων μεταξὺ ἀντών, προκαλῶν δμως ἀκριβῶς διὰ τοῦτο τὸν τραγικὸν τοῦ ἔνδεις ἀνθρώπου συγκλονισμὸν, δότις ἀποδέχεται τὴν σωτηρίαν ὡς προσωπικὴν ἀλησίν. Λυτροῦται τὸ Σύ τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου καὶ οὐχὶ ἡ ἀπρόσωπος ὑπόστασίς τοῦ κόσμου ἐν τῇ συνολικῇ, ἀφηρημένη αὐτῆς καταστάσει.

Τίθεται δμως εὐλόγως τὸ δύσκολον ἔρωτημα: Πῶς ὁ πλήρης ἀγάπης καὶ ἔλεους φέρει εἰς τοιαύτην ἔνοχον ἀπέναντί Του θέσιν τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ Τὸν φονεύσουν; Τοῦτο εἶναι τὸ σκάνδαλον σκανδάλων, τὸ ἀκατάληπτον διὰ τὴν νόησιν, τὸ ἀντιφατικόν, ἡ βλασφημία. Τοῦτο δμως ἀποτελεῖ προσωπικὴν ἀλησίν πρὸς εἴσοδον διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἔννοιας τῆς Ουσίας τῆς προσφερομένης ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος. Διότι, δὲν εἶναι μόνον θυσία ὁ Σταυρός, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς Ἀληθείας. Ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ ἀγαπῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀληθεία· καὶ δι' Αὐτὸν ὁ κόσμος εὑρίσκεται ἐν τῷ ψεύδει τῆς ιδικῆς του αὐταρκείας καὶ τῆς διεφθαρμένης λογικῆς του ἀμαρτωλός, ἄθεος⁽¹⁾). Ἡ Ἀληθεία δὲν μεταβάλλεται, ἡ Ἀληθεία εἶναι πάντοτε ἡ δύναμις καὶ ὡς τοιαύτη ἀναγκάζει τὴν ἀνθρωπότητα νὰ Τὸν φονεύσῃ· διότι Αὐτὸς ὡς Ἀληθεία ἔχει τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ψεύδος ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν Του⁽²⁾. Δὲν δύναται νὰ ἀποφευχθῇ ἡ θυσία. Οἱ ἀνθρώποι πρέπει νὰ γίνουν οἱ φονεῖς τοῦ Θεοῦ, διότι Αὐτὸς εἶναι μόνον ἡ Ἀληθεία καὶ οἱ ἀνθρώποι ζοῦν ἐντὸς τῆς ἀμαρτίας. Ἡ ἀληθεία δὲν γνωρίζει συμβιβασμούς. ἡ Ἀληθεία εἶναι μία: Ὁ Χριστός, δὲν ποτέ εἶχει τὰ πάντα ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν Του, ἀκριβῶς, διότι τὰ πάν-

1. «Ἡτο ὁ Χριστὸς ἡ Ἀληθεία καὶ δι' Αὐτὸν τὸν Ἅγιον ὁ κόσμος ἦτο κακός, ὁ ἀμαρτωλός, ὁ ἄθεος κόσμος; "Ἄρα περὶ ὑποταγῆς Αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος... Εἶχε λοιπὸν τὴν Ἀληθείαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ Τὸν φονεύσῃ. Ἡ Ἀληθεία εἶναι πάντοτε ἡ δύναμις» (X, 124).

2. 'Εδῶ ἀνακύπτει τὸ περίφημον πρόβλημα: ἔχει δικαίωμα κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ πᾶς πιστὸς ζῶν ἐν ἀληθείᾳ νὰ προκαλῇ χάριν αὐτῆς εἰς τοὺς μὴ ζῶντας αὐτὴν τὴν ἔσωτοῦ καταδίκην; 'Ο Kierkegaard ἀπαντᾷ εἰς τὸ κρίσιμον τοῦτο σημεῖον ἀρνητικῶς. 'Αντιλαμβάνεται, δτὶ μιας τοιαύτη μίμησις θὰ ἐσήμανεν ἔμμεσον θεοποίησιν τοῦ δυνθρώπου, ἡ δποία θὰ διδήγηει εἰς τὸν θρασύτερον ἐγωῖσμὸν καὶ τὴν πλήρη ἔξαρθρωσιν τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως. "Οχι τόσον μακράν, δπως ὁ Χριστός. Δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ ἀναγκάσω τοὺς ἄλλους νὰ μὲ φονεύσουν ἔνεκα τῆς ἀληθείας. Τοῦτο ἐπιβάλλουν αἱ σχέσεις μεταξὺ χριστιανῶν» (X, 135).... «έὰν συμβῇ τοῦτο, τότε θὰ ὑπάρχῃ τὶ ἀναληθὲς ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ· τὸ ἀναληθὲς δὲ συνίσταται εἰς τὸ δτὶ, ἀγωνιζόμενος ὁ χριστιανὸς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀγωνίζεται μόνον ἐναντίον τῶν δλλῶν, σκέπτεται μόνον διὰ τὸν ἔσωτόν του καὶ δχι ἐν ἀγάπῃ διὰ τοὺς ἄλλους. Ἀκριβῶς τότε ἀποδεικνύεται, δτὶ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπερέχῃ τῶν δλλῶν εἰς τὴν ἀληθείαν, διότι ὑπεροχῇ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σημαίνει νὰ εἶσαι ὑπερασπιστής τοῦ ἔχθρου σου καὶ ὡς τοιοῦτος περισσότερον περὶ αὐτοῦ τοῦ ιδίου νὰ φροντίζῃς, ὥστε νὰ μὴ γίνης περισσότερον ἔνοχος ἀπὸ δσους δξείσεις» (X, 136-137).

τα δὲν δύνανται, ὑπάρχοντα ἐν τῷ φεύδει, ν' ἀποφύγουν τὴν δδικον καταδίκην Του. 'Ο κόσμος, τρόπον τινά, λόγῳ τοῦ φεύδους καὶ τῆς ἀμαρτωλότητος αὐτοῦ εἶναι καταδικασμένος νὰ καταδικάσῃ τὴν Ἀλήθειαν, τὸν Χριστόν, τὸν Θεόν του. Διὰ τοῦτο ἐνῷ καταδικάζει Αὐτὸν ὁ θεοκτόνος δινθρωπος, σώζεται δι' αὐτῆς ταύτης τῆς καταδίκης. «'Ο θάνατός Του ἔχει ἀντιθετικὴν ἀναδρομικὴν δύναμιν (rückwirkende Kraft).¹ Ω αἰωνία ἀγάπη! 'Ο θάνατός Του εἶναι ἡ καταλλαγὴ διὰ τὸν θάνατόν Του» (X, 124). Τὸ φεῦδος, ἀναγκαζόμενον νὰ φονεύσῃ τὴν Ἀλήθειαν ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς Ἀληθείας, αὐτοαποκαλύπτεται καὶ οὕτως αὐτοκαταργεῖται, ἀλλ' ὁ δινθρωπος σώζεται· διότι ἡ Ἀλήθεια εἶναι μία: ἡ ἐνσαρκωμένη Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι φανερόν, δτι ὁ Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὸ τελικὸν καὶ ὄψιστον σημεῖον, πρὸς ἔξήγησιν τοῦ ὅποίου ὁδεύει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ διὰ τῶν αἰσθητικῶν ἀκόμη ἔργων του ὁ Κ. Ἡ φιλοσοφία του εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ πλήρως κατανοητή, ἐὰν ὁ μελετῶν αὐτὴν δὲν γνωρίζῃ, δτι ὁ συγγραφεὺς ζῇ ως κυρίαν πηγὴν ἐμπνεύσεως τὴν διὰ τοῦ Σταυροῦ ὑποκειμενικὴν αὔτοῦ λύτρωσιν, τὴν ὅποιαν ἐπιθυμεῖ νὰ μὴ μεταδώσῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην του ως γνῶσιν, ἀλλὰ νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν νὰ ἀνακαλύψῃ ταύτην ως γεγονός, τὸ ὅποῖον δὲν κατανοεῖ ἡ λογική, ἀλλὰ ζῇ ως τὴν πρώτην καὶ ἀνωτέραν αὐτῆς ἀνάγκην καὶ πραγματικότητα ἡ ὑπαρξία. 'Ο ὑπαρξιμός του φέρει τὸν τύπον τῶν ἥλων, εἶναι σταυρικός. Μηδενίζει τὴν ὑπαρξίαν, ἀφαιρῶν πᾶσαν ἔξωτερηκὴν αὐτῆς αἴγλην καὶ πρὸς ὑποκειμενικὴν αὐτάρκειαν ὁδηγοῦσαν διανοητικὴν ἴκανότητα, ἵνα καταστήσῃ ταύτην ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀπογνώσει κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὅμοιωσιν τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς προσφερομένου ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἐπίσης ταπεινώσει καὶ ἀπελπισίᾳ Θεοῦ⁽¹⁾). Διὰ τοῦτο πᾶσα ἀφηρημένη ἔννοια, χρησιμοποιουμένη ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἀντικαθίσταται δι' ὑπαρκτικῆς, ἀνταποκρινομένης, ἀφ' ἐνδεικότερου δὲ πρὸς τὸ πάθος τῆς τραγικῆς ὑπάρξεως μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, ἀφ' ἐτέρου δὲ πρὸς τὴν προσωπικὴν σωτηρίαν τοῦ ἐνδεικότερου θεού τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐδεὶς λόγος πλέον περὶ καθαροῦ ἢ δρυθοῦ λόγου, ἀλλὰ περὶ «'Ὕπαρχοντος Σκεπτομένου». Πᾶσα καθηκοντολογία ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς προσωπικῆς κλήσεως τοῦ Θεοῦ· οὐδεὶς συμβιβασμὸς μεταξὺ Ἀπολύτου καὶ πεπερασμένου πνεύματος, μεταξὺ Θεοῦ καὶ Κόσμου, ἀλλ' ἀντίθεσις, μὴ προσδιοριζομένη ὑπὸ τῆς λογικῆς. 'Ὕπερ πᾶν δὲλλο δὲ οὐδεμία θεωρία περὶ κακοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπάρξει βίωσις τοῦ κακοῦ ως ἀμαρτίας, δηλαδή, ως προσωπικῆς συγκεκριμένης ἐνοχῆς ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ. Προχωρεῖ δὲ ὁ Κ. τόσον εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τῆς πίστεως ἀπὸ πάσης ἰδεαλιστικῆς τάσεως καὶ πομπώδους ἐκφράσεως, ὡστε ἀποκλείει ως ἐπικίνδυνον καὶ τὸ αἰσθημα τοῦ θαυμασμοῦ πρὸ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς. 'Ο θαυμασμὸς εἶναι ἐκφραστικὸς πρὸς ἴκανοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου. Χαίρει τις θαυμάζων καὶ ἀξιολογεῖ αὐτὸς ὁ ἕδιος τὸ

1. «Θεέ μου, Θεέ μου ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;» (Ματθ. 27,46).

Θαυμαζόμενον τιθέμενος ἐν τινι μέτρῳ ὑπεράνω τούτου⁽¹⁾. Ἡ πίστις ὅμως δὲν εἶναι ἴδαινικόν, δὲν εἶναι μόνον τελεία ἡθική, δὲν εἶναι αἰσθητική ἀξία, ἀλλὰ γεγονός, τὸ ὅποιον ζητεῖ τὴν ἀπόφασιν, οὐχὶ τοῦ βλέποντος οὐδὲ τοῦ κατανοοῦντος ταύτην, ἀλλὰ τοῦ αἰσθανομένου καὶ ζῶντος τὸν διάλογον αὐτῆς ἐν τῇ ὑπάρξει. Ὁ θαυμασμὸς ἐδῶ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς παραδόσεως εἰς τὸ θαυμαζόμενον διὰ τῆς ἔξομοιώσεως πρὸς τοῦτο καὶ διὰ τῆς βιώσεως νίκης ἀντιθετικῆς, θριάμβου ἐν θυσίᾳ, κατισχύσεως ἐν ἀπελπισίᾳ καὶ ἀγωνίᾳ⁽²⁾.

β. Θεολογία καὶ Παράδοξον. Ἡ ριζοσπαστική αὕτη στάσις ἔναντι τῆς κατὰ κόσμον γνώσεως ἔφερε τὸν Κ. εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῶν προβλημάτων τῆς θρησκείας καὶ μάλιστα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἰδιαιτέρως, ὡς εἶναι ἐπόμενον, ἐπιτίθεται κατὰ τῆς προσπαθείας πρὸς λογικὴν ἀπόδειξιν τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ δρθιογιστικὴ Ἀπολογητικὴ εἶναι ἡ καταστροφὴ τῆς πίστεως, διότι τὸ θεῖον μεταβάλλεται εἰς ἀνθρώπινον καὶ τὸ ἀκατάληπτον εἰς ἀντικείμενον εύκόλου προσδιορισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Ὁ ἀσφαλῆς δρισμὸς τῆς πίστεως εἶναι «ἀπώλεια τοῦ λογικοῦ πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ Θεοῦ» (VIII, 35). Ἄρα, δοτὶ διὰ τῆς λογικῆς προσπαθεῖ νὰ ὑπερασπισθῇ πίστιν, τῆς ὅποιας ἡ δύναμις ἔγκειται εἰς τὸ σκάνδαλον καὶ τὴν μωρίαν διὰ τὴν λογικήν, οὗτος ἐπιτυγχάνει τὰ ἀντίθετα τῶν προσδοκωμένων ἀποτελέσματα προδίδων τὸν Χριστόν⁽³⁾. Διότι «ἐὰν ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθῆς Θεός, τότε εἶναι συγχρόνως καὶ ἀρνητὶς πάσης ἀμέσου γνώσεως Αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δυνατότης ἀμέσου γνώσεως εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ἀνθρωπίνων θεῖσκων, τῶν εἰδώλων» (IX, 60).

1. Μετὰ μίαν βαθυστόχαστον κριτικὴν τοῦ θαυμασμοῦ ὁ Kierkegaard ἐν τέλει παρατηρεῖ: «'Ο θαυμασμὸς εἶναι δισήμαντος, δύποιας καὶ δέρμας, καὶ δύναται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ νὰ διδηγήσῃ εἰς τὰ ἀντίθετα αὐτοῦ, ἥτοι μῖσος, φθόνον, ζηλοτυπίαν» (IX, 225). Ἐπίσης: «μόνον ὁ μαμητῆς εἶναι ὁ ἀληθῆς χριστικός. Ὁ θαυμαστὴς λαμβάνει πρὸς τὸν χριστιανισμὸν εἰδωλολατρικὴν σχέσιν» (IX, 234).

2. Ἰδοὺ ἐν κατακλεῖδι τὸ ὑποκείμενον εἰς τὰς τρεῖς σφαίρας τῆς ὑπάρξεως (τὰς ὅποιας εἴδομεν εἰς τὸ Πρῶτον Μέρος, σ. 54 κ. ἐξ.) ὑπὸ τοῦ Kierkegaard ἐντὸς μιᾶς παραγράφου περιγραφόμενον: «Εἶναι τὸ ὑποκείμενον καθ' ἑαυτὸν ἀνευ διαλεκτικῆς καὶ ἔχει αὐτὴν ἐκτὸς ἑαυτοῦ; τότε ἔχομεν τὴν αἱ σθικὴν ὅψιν τῆς ζωῆς. Εἶναι τὸ ὑποκείμενον πρὸς τὰ ἔσω καὶ καθ' ἑαυτὸν διαλεκτικόν; τότε ἔχομεν τὴν ἡθικὴν. Εἶναι τὸ ὑποκείμενον νοητὸν ἐν τῇ ἀπαρνήσει ἑαυτοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κατὰ διαλεκτικὸν τρόπον; τότε ἔχομεν τὴν θρησκευτικὴν Α. Εἶναι τὸ ὑποκείμενον κατὰ παράδοξον τρόπον διαλεκτικὸν («paradox dialektisch»), πᾶν ὑπόλοιπον πεπερασμένον ἐν ἑαυτῷ ἔξαφανισθὲν καὶ πᾶσα σχέσις καταργηθεῖσα, τὸ ὑποκείμενον εἰς τὸ ἀπώτατον ἀκρον τῆς ὑπάρξεως τοποθετηθέν; τότε ἔχομεν τὸ θρησκευτικὸν—παρὰ δοξον Β. Αὕτη ἡ παράδοξος ἔσωτερη κατηγορία εἶναι τὸ ὑψηλότατον ἐν τῇ σκέψει» (VII, 252).

3. «"Οστις πρῶτος ἀνεκάλυψε τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι de facto Ιούδας Νο 2. Αὐτὸς ἐπίσης προδίδει μὲν φίλημα, ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι αὐτὸς προδίδει δχι ἐξ ὑστεροβουλίας κέρδους ἢ πονηρίας, ἀλλ' ἐκ βλακείας (Dummheit» VIII, 84).

Ἐάν δμως ἡ γνῶσις εἶναι ἀδύνατος, ἡ ἀναγνώρισις εἶναι δυνατή. Πρέπει γὰρ δοθῆ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο προσοχὴ διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἔξεζητημένη κριτικὴ περὶ μονοπλεύρου τυχόν ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀπολογητικῆς ὑπὸ τοῦ Κ.. Διότι, ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἀποκλεῖει εἶναι ἡ δυνατότης ἀποδεῖξεως ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ ἡ δρθιλογιστικὴ ἐρμηνεία τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ^(¹). Δὲν περιπίπτει εἰς πλήρη ἀρνησιν τῆς πρὸς κατανόησιν τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἵκανότητος τῆς σκέψεως — ἀλλως τε εἰς τοιαύτην περίπτωσιν θὰ διέψευδεν ἔκυτὸν καὶ τὰ συγγράμματά του ... ἀλλὰ διακηρύσσει, διὰ διὰ τοῦ παραδόξου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γεγονότων τῆς δράσεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ θὰ κινηθῇ ἡ σκέψις διὰ νὰ μεταβάλῃ εἰς κατ' ἐπίγνωσιν τὸ ὀχώρητον ἐν τῇ λογικῇ. «Τοῦτο εἶναι τὸ ὑψηλότερον παράδοξον τῆς σκέψεως: νὰ ἀνακαλύψῃ τι, περὶ τοῦ ὄποιου αὐτὴ ἡ ἴδια δὲν δύναται νὰ σκεψθῇ» (XIII, 38)^(²).

Ἐάν δρνησις τῆς Ἀπολογητικῆς δὲν σημαίνει ... ἕπιως καὶ εἰς τὸ Πρῶτον Μέρος παρετηρήσαμεν περὶ τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἡθικῆς σφαίρας — καὶ πλήρη κατάργησιν αὐτῆς, ἀλλὰ περιορισμὸν τῶν δυνατοτήτων αὐτῆς καὶ κατ' ἐπέκτασιν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἐγωιστικῆς τάσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸν Θεὸν ἐν τῇ προσπαθείᾳ ὑπερασπίσεως Λύτοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς κατηγορουμένης καὶ ἐνόχου. Τοῦτο δμως σημαίνει τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Ἀπολογητικῆς ὡς τῆς ὑπερτέρας ἵκανότητος τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Δὲν σκοπεῖ ἡ «ἀπολογία» εἰς ἀντικειμενικὴν μαρτυρίαν, ἀλλ' εἰς ὑποκειμενικὴν ἐδραίωσιν τῆς πίστεως. Ἡ σκέψις ἐλευθεροῦται ἀπὸ τῶν ἔκυτης δεσμῶν, ἵνα διὰ τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν παράδοξον ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ χωρήσῃ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ὑψίστης ἀληθείας. Διὰ τοῦτο συμφώνως πρὸς τὸ περιεχόμενον ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Κ. παρατηροῦμεν, διὰ τὴν ἀκαλυτέρα Ἀπολογητικὴ τῆς πίστεως εἶναι ἡ ἀρνησις τῆς δυνατότητος ἀπολογίας αὐτῆς. Οὕτω δημιουργεῖται ἡ ἀσφαλής προϋπόθεσις κατανοήσεως τοῦ ἀκατανοήτου διὰ τὸν δρθὸν λόγον, ἀλλὰ βιουμένου ἐν τῇ ὑπάρξει καὶ διὰ τῆς σκέψεως ἀνιχνευομένου μυστηρίου τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι τὸ ἐφ' ἀπαξ ἐν τῇ ἱστορίᾳ συντελεσθέν, ἀπολύτως ἀπαραίτητον διὰ τὴν μετέπειτα κρίσιν περὶ πάσης ἀληθοῦς θρησκευτικότητος. Ἡ ἀνωτέρα, λοιπόν, θρησκευτικότης εἶναι ἡ θρησκευτικότης, ἡ ὄποια σημαίνει τὴν ἀντίθεσιν: Θεὸς ἐν ἱστορίᾳ. «Ἄνευ Χριστοῦ, δηλαδή, οὐδεμία ἀληθής θεολογία εἶναι δυνατή. Χριστὸς δμως σημαίνει σκάνδαλον καὶ τὸ σκάνδαλον δὲν ὑπερνικᾶται ἐν τῷ δρθῷ λόγῳ — ἐν αὐτῷ ζῆ καὶ βασιλεύει! — ὑπερνικᾶται διὰ τῆς βιώσεως

1. «Δὲν ἀποδεικνύω τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ τῶν πράξεων Λύτοῦ δύναμαι νὰ εὔρω Αὐτόν. Δὲν δύναμαι νὰ ἀποδεῖξω, διὰ διάρχει μία πέτρα, ἀλλὰ μόνον, διὰ τοῦτο τὸ πρᾶγμα εἶναι μία πέτρα» (VIII, 38).

2. Ἐπιτυχής ἡ παρατήρησις τοῦ A. Künzli: «Τὸ καθηκόν μας δὲν εἶναι νὰ κατανοήσωμεν τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ νὰ κατανοήσωμεν, διὰ δὲν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν αὐτόν» («Die Angst als abendländische Krankheit», Zürich 1948 σ. 22).

αύτοῦ ἐν τῇ ὑπάρξει ὡς ἀποκαλύπτοντος κατ' ἀντιθετικὸν διαλεκτικὸν τρόπον τὴν σοφίαν, τὴν Ἀλήθειαν, ἢ ὅποια μόνον γίγνεται, ἀλλὰ δὲν διδάσκεται οὐδὲ ἀναπτύσσεται ὡς θεωρία. Ὁ Χριστὸς - Ἀλήθεια, δὲν θέλει γνῶσιν, θέλει πρᾶξιν, πίστιν· καὶ ἡ πίστις δὲν εἶναι κατηγορία τῆς λογικῆς, ἀλλὰ τῆς ὑπάρξεως· διὰ τοῦτο ἡ ὑπάρξις προηγεῖται καὶ ὑπέρχειται πάσης ἄλλης ἀξίας.

‘Ο Κ. δὲν εἶναι διγνωστικιστής. Ο διακαής αύτοῦ πόθος νὰ κατανοήσῃ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστιανισμοῦ δίδει τὴν ίδιαζουσαν δύναμιν εἰς τὴν συγγραφικήν του δρᾶσιν. Ούτως, ὃ ἀποκαλῶν τοὺς ὄρθιολογιστὰς ἀπολογητὰς προδότας, ὃ δοιμύτερος συγγραφεὺς ἐναντίον τῆς Ἀπολογητικῆς, καταλαμβάνει μίαν τῶν πρώτων θέσεων μεταξύ τῶν Ἀπολογητῶν τοῦ χριστιανισμοῦ δλων τῶν ἔποχῶν. Εἶναι δημος ὁ Ἀπολογητής, ὃ ὅποιος δὲν συγγράφει διὰ τοῦ ὄρθιοῦ λόγου, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως καὶ δὲν ἀπευθύνεται πρὸς ἀπίστους, ἀλλὰ πρὸς πιστούς, ἐπιθυμοῦντας νὰ λάβουν ἐπίγνωσιν τῆς πίστεώς των. Εἶναι μεγάλη ἡ ἀξία τοῦ Κ. ὡς ἀπολογητοῦ καὶ διὰ τοῦτο δὲν διστάζομεν νὰ παρατηρήσωμεν, δτι ἐκεῖνος ὁ πιστός, ὃ ὅποιος θὰ διαβάσῃ τὸν ἀρνητὴν αὐτὸν τῆς Ἀπολογητικῆς, θὰ παραμείνῃ πάντοτε σταθερὸς εἰς τὴν πίστιν του καὶ ἐκεῖνος δ ἀπιστος, ὃ ὅποιος θὰ διαβάσῃ καὶ θὰ ἐννοήσῃ αὐτὸν εἶναι πολὺ ἀμφίβολον, ἐὰν θὰ παραμείνῃ πλέον σταθερὸς εἰς τὴν ἀπιστίαν του.

γ. ‘Η βίωσις τοῦ παραδόξου ἐν τῇ ὑπάρξει. Ἀνάμνησις—Ἐπανάληψις—Στιγμή. Πῶς δημος ἡ ὑπάρξις βιοῦ ὡς πραγματικότητα τὸ σκάνδαλον τῆς ἐνσαρκώσεως τῆς Ἀληθείας; Πρὸς κατανόησιν τοῦ βασικοῦ τούτου προβλήματος πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν δι' ὀλίγων μὲ τὰς ἐννοίας τῆς Ἀναμνήσεως, Ἐπαναλήψεως καὶ Στιγμῆς. Καίτοι αἱ τρεῖς αὗται κατηγορίαι δὲν συνδέονται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ίδίου τοῦ συγγραφέως μετὰ τοῦ παραδόξου τῆς ἐν χρόνῳ ἐμφανίσεως τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις εἶναι φανερόν, δτι διὰ τῶν τριῶν τούτων ἐννοιῶν προσταθεῖ νὰ καταδείξῃ τίνι τρόπῳ ἡ ὑπάρξις, ἢ ὅποια εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ χρονικοῦ καὶ τοῦ αἰωνίου, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερβαίνῃ τὴν φθορὰν τοῦ χρόνου καὶ νὰ ἐνοῦται μετὰ τῆς ἴστορικῆς στιγμῆς ὡς παρούσης καὶ ὑπ' αὐτῆς βιουμένης πραγματικότητος⁽¹⁾. Νομίζομεν, δτι πρόκειται περὶ μιᾶς παραδόξου Ἀπολογητικῆς — διὰ τοῦτο παραθέτομεν ταύτην μετὰ τὰ ὀλίγα περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς «ἀπολογητικῆς» τοῦ Κ. ἀναφερθέντα — διὰ τῆς ὅποιας ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν τελικὴν κατάφασιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς ἐνεργοῦ πίστεως.

1. ‘Ο Hermann Diem παρατηρεῖ: «Ἐπανάληψις λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν Στιγμὴν τῆς πίστεως ἐν τῇ ταυτοχρόνῳ βίωσει αὐτῆς μετὰ τῆς ἀποκαλύψεως, ἐν τῇ διπολικῇ πληροῦται διὰ τὸν χριστιανὸν ἡ κίνησις τοῦ ἴστορικῶς γίγνεσθαι» («Die Existenz-dialektik von Søren Kierkegaard» Zürich 1950, σ. 71). Ἐπίσης ὁ Walter Ruttenbeck: «Διὰ τὴν ἀποκαλύψιν ἀξιοποιεῖται μία ἔκφρασις ὡς ἀξιωμα: ἡ Στιγμή». («Søren Kierkegaard, der christliche Denker und sein Werk», Berlin 1929, σ. 184).

‘Η Ἀνάμνησις εἶναι ἡ προσωπικὴ ἐκάστου δύναμις, ἥτις καθιστᾷ δυνατὴν τὴν γνῶσιν. Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον πολὺ ὄρθως — παρατηρεῖ ὁ Κ. — ὅτι πᾶσα γνῶσις εἶναι ἡ ἀνάμνησις ἐκυτοῦ, διότι πηγὴ γνώσεως εἶναι τὸ ἀμετάβλητον προσωπικὸν Ἐγώ, τὸ ὃποῖον ἐμπεριέχει τὴν ἀλήθειαν καὶ συνδέει διὰ τῆς ἐκυτοῦ ἀναμνήσεως, ἥτοι διὰ τῆς ἐπανόδου καὶ ἑαυτό, πάσας τὰς παραδιδομένας ἡ προσλαμβανομένας γνώσεις. Ὁ Κ. εἰσάγει ὅμως νέαν ἔννοιαν ὑπὲρ τὴν Ἀνάμνησιν· αὐτὴν τῆς Ἐπαναλήψεως. Ἡ Ἀνάμνησις βεβαίως ἐνέχει τὴν ἔννοιαν τῆς Ἐπαναλήψεως, ἀλλ’ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ νέας πληρεστέρας ἀντιλήψεως τῆς Ἀναμνήσεως ἐπεκτεινομένης ὡς ἐπαναλήψεως καὶ πρὸς τὸ μέλλον. «Ἐπανάληψις καὶ ἀνάμνησις εἶναι ἡ αὐτὴ κίνησις, ἀλλὰ κατ’ ἀντίθετον φοράν, διότι ἐν τῇ Ἀναμνήσει ἐκεῖνο, περὶ τοῦ ὑποίου τις ἐνθυμεῖται, ὑπῆρξεν, ἔλαβεν ἥδη χώραν καὶ ἐπαναλαμβάνεται πρὸς τὰ ὠπίσω (rückläufig), ἐνῷ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν ἐνθυμεῖται τις πρὸς τὰ ἐμπρὸς (nach vorwärts)» (III, 119). ‘Η Ἀνάμνησις εἶναι ἀληθῆς ἐφ’ δοσιν δὲν παραμένει ὡς δύναμις ἐπαναφορᾶς ἴστορικοῦ γεγονότος ἐν τῇ μνήμῃ, ἀλλ’ ἐπανέρχεται ὡς δυναμικὸν ἐν αὐτῇ γιγνεσθαι καὶ τῶν περιορισμῶν τοῦ Χρόνου. Ἀνάμνησις δὲν Ἐπαναλήψεως εἶναι ἀπλῆ Ἐλπίς, ἡ ὁποία ρίπτει εἰς τὴν ἀμφιβολίαν καὶ εἰς τὴν περιπέτειαν τῆς πιθανότητος. Ἀνάμνησις καὶ Ἐλπίς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὴν διαφοράν, διότι ἡ ἀνάμνησις εἶναι κίνησις ἐκ τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ παρόν καὶ ἡ Ἐλπίς ἐκ τοῦ παρόντος πρὸς τὸ μέλλον. Ἀμφότεραι ὅμως διατηροῦν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν ὡς θεατὴν καὶ παθητικὸν στοιχεῖον τῆς ἴστορικότητος, ἥτις οὕτω παρουσιάζεται ὡς ἀδιάφορον παρελθόν καὶ ἀβέβαιον μέλλον.

Δὲν πρέπει ούδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ λησμονῶμεν, διὸ διὸ τὸν Κ. ἡ φαντασία τοῦ λογικοῦ εἶναι ἐπικίνδυνος ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὅποια κρύνουσσα τὴν σκέψιν ἀπὸ τὰ κύρια διαφέροντα τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν τραγικὴν αὐτῆς ὑπόστασιν. 'Η Ἐλπὶς καὶ ἡ Ἀνάμνησις δύνανται καθ' ὄμοιον τρόπον νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς σοβαρότητος τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἀληθιοῦς ὑποκειμένου, δημιουργοῦσαι αὐταπάτας. 'Η Ἐπανάληψις διασώζει ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου, διότι εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ἡ ἔξ ὑποκειμένου ἀναζωογόνησις τοῦ ἴστορικοῦ γεγονότος. "Ο, τι ἐπαναλαμβάνεται, ἥδη ὑπῆρξεν, δλλως δὲν Οὐδὲ ᾧτο δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ· ἀλλ' ἀκριβῶς τοῦτο, τὸ δόποῖον προϋπῆρξε, δι' ἐπαναλήψεως ἐμφανίζεται ὡς τι νέον ἐκ τοῦ παλαιοῦ. Τοῦτο εἶναι νέα δύναμις εἰσερχομένη διὰ τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὴν ἴστορίαν, ἵνα τὸ ἐν αὐτῇ τετελεσμένον μὴ ἐπανεμφανισθῇ πλέον ὡς ἀντικειμενικὴ κατάστασις, ἀλλ' ὡς βίωμα τῆς ὑπάρξεως, ἡ ὁποία, κινουμένη ἐντὸς τοπικῶν περιορισμῶν, ὑπερβαίνει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ταῦτα. 'Ἐν τῇ βιώσει τῆς φθιορᾶς τῆς Στιγμῆς ἡ ὑπαρξίας ὑπερβαίνει ταῦτη διὰ νὰ ἔνωσῃ ἐν αὐτῇ τὰς τρεῖς διαστάσεις τοῦ χρόνου (¹).

1. «Εἰς τὴν Ἐλπίδα δενήκει ἡ νεότητος, εἰς τὴν Ἀνάμνησιν τὸ γῆρας, οὐδὲν τὴν Ἐπανάληψιν ἀνδρισμὸς καὶ θάρρους. "Οποιος θέλει νὰ ἐλπίζῃ μόνον, αὐτὸς εἶγει δειλός,

‘Η Στιγμή, ἡ ὅποια ἀνήκει εἰς τὴν αἰσθητικὴν σφαιραν τῆς ὑπάρξεως, εἶναι τὸ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον μεταξὺ Χρόνου καὶ Αἰωνιότητος· διότι ἐν αὐτῇ τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον αἰσθάνεται τὴν πρόσκλησιν πρὸς ὑπέρβασιν αὐτῆς τῆς ίδιας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἀπεργάζεται τὴν ἐνότητα τοῦ χρόνου ὡς τὴν βιουμένην ἐν τῇ ἔννοιᾳ τοῦ «τώρα» καὶ τοῦ «έδω» πραγματικότητα. Μή λησμονῶμεν, δτὶ διὰ τὸν Κ. ἡ ιστορικὴ στιγμὴ δρχεται διὰ τῆς διαπραχθείσης ἐν χρόνῳ παρανομίας. Τὸ «τώρα» τῆς ἀμαρτίας διχάζει αἰωνιότητα καὶ χρόνον· διότι ἡ ἀμαρτία σημαίνει πτώσιν ἀπὸ τῆς αἰωνιότητος εἰς τὴν χρονικότητα, ἀρά ἡ βίωσις τοῦ «τώρα» ὡς διχασμοῦ κινεῖ πρὸς ὑπέρβασιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐνότητι μετὰ τοῦ αἰωνίου. ‘Η Στιγμὴ εἶναι κακὸν—εὐεργέτημα διὰ τὴν ὑπαρξίαν· διότι καθ’ ἔαυτὴν εἶναι ἀμαρτωλότης^(¹) ἀλλὰ μεταβάλλεται ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς εἰς μεγεθυντικὸν τοῦ Αἰωνίου φακόν· εἶναι περιορισμὸς τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῷ χρόνῳ, ἀλλ’ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ χρονικόν. ‘Η Στιγμὴ εἶναι ἡ πρὸς ἐλευθερίαν αίχμαλωσία, διότι «ἐν αὐτῇ ἐτοποθετήθη τὸ Αἰώνιον, τὸ ὄποιον εἶναι συγχρόνως τὸ Μελλοντικόν, τὸ ὄποιον δικαῖος ἐπανέρχεται ὡς Παρελθόν» (V, 87). Οὕτως ἡ Στιγμὴ δὲν εἶναι μόνον τὸ δευτερόλεπτον, ἀλλὰ καὶ ὁ φθόγγος τῆς ἀθανασίας, «εἶναι τὸ ‘ἔξαιρνες’ τοῦ Πλάτωνος, τὸ ὄποιον ὑποδηλοῦ σχέσιν πρὸς τὸ ‘Ἄρατον καὶ ἡ κινητικὴ τῶν πάντων δύναμις, τὸ momentum (ἐκ τοῦ mouere) τῶν Λατίνων» (V, 84-5).

Εἶναι πρόδηλον, δτὶ δ Κ. κατέχεται καθ’ δλην αὐτοῦ τὴν συγγραφικὴν δρᾶσιν ὑπὸ δύο ἐντόνων παραστάσεων — καλύτερον ὑποκειμενικῶν βιωμάτων — ἥτοι τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ τῆς σωτηρίας διὰ τοῦ Σταυροῦ. Τὸ πρῶτον διασπᾷ τὴν αἰωνιότητα καὶ ρίπτει τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὴν ταραχὴν τῆς στιγμῆς· ἔλαβε χώραν ἐν μιᾷ στιγμῇ αἰωνιότητος καὶ ἔκτοτε λαμβάνει χώραν ἐν ὀρισμένῃ στιγμῇ χρονικότητος. Τὸ δεύτερον πληροῖ τὸν χρόνον — ἰδού ἡ κεντρικὴ ἔννοια τοῦ χριστιανισμοῦ — ἐν μιᾷ στιγμῇ χρονικῇ, ἡ ὅποια ὡς ἔνοῦσα παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον προβάλλεται διὰ τῆς πίστεως εἰς δυνατότητα βιώσεως τῆς αἰωνίου στιγμῆς ἐν χρόνῳ^(²). ’Ἐν Στιγμῇ ἐκρίθησαν καὶ

ὅποιος θέλει νὰ ἐνθυμῇται μόνον, αὐτὸς εἶναι φιλήδονος· ἀλλ’ ὅποιος θέλει τὴν ‘Ἐπανάληψιν, αὐτὸς εἶναι ἀνδρας· καὶ δσον βαθύτερα ἔχει καταλάβει αὐτήν, τόσον περισσότερον ἀνδρας γίνεται. ‘Οποιος ἀντιθέτως δὲν ἔχει καταλάβει, δτὶ ἡ ὡμορφιὰ τῆς ζωῆς εὑρίσκεται μέσοι εἰς τὴν ‘Ἐπανάληψιν, αὐτὸς ἔχει καταδικάσει τὸν ἔαυτόν του...’ Ελπίς εἶναι δελεαστικὸν φροῦτον, τὸ ὄποιον δὲν χορταίνει... ἀλλ’ ‘Ἐπανάληψις εἶναι δὲπιούσιος δρπος, δ ὅποιος μὲ εὐλογίαν χορταίνει» (III, 119-20). Εἶναι φανερόν, δτὶ ἐν κατακλεῖδι ἡ «‘Ἐπανάληψις» ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Μυστηστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας.

1. ... «διὰ τοῦτο ἀμαρτάνει, ἔκεινος δ ὄποιος δὲν μόνον τὴν Στιγμήν» (V, 87).
2. Οὕτω μόνον δύναται νὰ νοηθῇ ἡ φράσις του: «‘Η ἔννοια, περὶ τὴν ὄποιαν περιστρέφονται τὰ πάντα ἐν τῷ χριστιανισμῷ, εἶναι ἡ Πλήρωσις τοῦ Χρόνου. Αὕτη εἶναι ἡ Στιγμὴ ὡς τὸ αἰώνιον καὶ ἐν τούτοις συγχρόνως τὸ Μελλοντικόν καὶ τὸ Συντετελεσμένον».

κρίνονται τὰ πάντα, ἐν Στιγμῇ αἰωνιότητος ἔπεισεν ὁ δύνθρωπος καὶ ἐν Στιγμῇ χρονικότητος ἀνυψώθη, ἐν Στιγμῇ βιοῦται διὰ τῆς ἀποφάσεως ἡ πίστις ἢ ἔξαφανίζεται, διότι ἐν Στιγμῇ ἔχει θη καὶ ἐσώθη ὁ κόσμος.¹ Εν τῇ ἐννοίᾳ τῆς Στιγμῆς ὁ Κ. εὗρε τὸν μικρὸν χῶρον διὰ νὰ τοποθετήσῃ τὸ ἀπειρον περιεχόμενον τῶν σχέσεων αἰωνίου καὶ πεπερασμένου, διότι ἐν αὐτῇ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ αἰώνιον καὶ τὸ χρονικόν.² Η Στιγμὴ εἶναι πρόσωλησις τῆς ὑπάρξεως, δικαστική βιώση ἐν μιᾷ Στιγμῇ τὸ ἀτελεύτητον διχρονον περιεχόμενόν της. Ο ρεαλισμὸς γνωρίζει τὴν ἀνωτέραν ἐπιβεβαίωσιν του διὰ τῆς ὑπερβάσεως αὐτοῦ τοῦ ἴδιου ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς ὑποκειμένου καὶ ἡ κίνησις τοῦ πνεύματος ἀναγκάζεται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ προσγειωται εἰς τὴν πραγματικότητα διὰ νὰ λαμβάνῃ ἐν αὐτῇ τὴν δρθήν ἀφετηρίαν, ἐνῷ σύμπασσα ἡ ιστορικὴ πραγματικότης καταφάσκεται ὡς «στιγμαῖος» ἀντίλαθος, ἀλλὰ καὶ χῶρος τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.³ Η δρθή βίωσις τῆς Στιγμῆς εἶναι ἡ πρωταρχική, ἡ διαρκής καὶ ἡ τελικὴ δύναμις τῆς αὐτοδημιουργίας τοῦ ἀληθοῦς ὑποκειμένου καὶ τῆς διαλεκτικῆς ὑπάρξεως τοῦ πιστοῦ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων⁽¹⁾.

Οὕτω διὰ τῆς Στιγμῆς ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ σημεῖον, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἤρχισεν ἡ ἀξιολόγησις τοῦ ἀληθοῦς ὑποκειμένου, ἥτοι εἰς τὴν αἰσθητικὴν σφαῖραν. Διὰ τοῦτο νομίζομεν, δτι αἱ τρεῖς σφαῖραι τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἐγνωρίσαμεν ταύτας εἰς τὸ Πρῶτον Μέρος τῆς Ἐργασίας, δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν ἐν χρονικῇ ἀλληλεξαρτήσει, ἀλλ' ἐν εἰδολογικῇ τοιαύτῃ. Ο «σκεπτόμενος ὑπάρχων» βιοῖ ταυτοχρόνως ταύτας ὡς ἀναποφεύκτους πραγματικότητας, ὑπαγορευομένας ὑπὸ τῆς ὑπάρξεώς του. Ὑπάρχει κατωτέρα καὶ ἀνωτέρα σφαῖρα, ἀλλ' οὐχὶ προγενεστέρα καὶ μεταγενεστέρα· οὐδεμία καθίσταται διχρηστος διὰ τῆς βιώσεως τῆς ἀνωτέρας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ἀνωτέρα βιοῦται ἐκ τῆς κατωτέρας, ἵνα ἐν συνεχείᾳ ἡ κατωτέρα ἐννοηθῇ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ τῇ ἐπιδράσει τῆς ἀμέσως ἀνωτέρας. Αἰσθητική, Ἡθική καὶ Θρησκευτικὴ σφαῖρα εἶναι διμόχεντροι κύκλοι μὲ κέντρον τὴν ὑπάρξιν, οὕτως ὅστε ἡ ἀνωτέρα — ἡ Θρησκευτική — ἐμπερικλεῖται τὰς δύο κατωτέρας, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν εἶναι προστὴ εἰμὴ μόνον μέσῳ αὐτῶν. Η ἀκτίς, ἡ δποία ἐγγίζει τὴν ἔξωτερην περιφέρειαν τοῦ θρησκευτικοῦ, εἶναι προέκτασις τῆς αὐτῆς ἀκτίνος, ἡ δποία ἐκ τοῦ κέντρου ὁδεύει καὶ πρὸς τὰς δύο προηγουμένας καὶ ἐμπεριεχομένας περιφερείας. Η παρομοίωσις δύμως αὕτη δὲν πρέπει νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν, δτι ἡ θρησκευτικὴ σφαῖρα εἶναι τὸ τελικὸν ἐμπερικλεῖον τὴν ὑπάρξιν δριον, ἀλλ' ἀντιθέτως μέσῳ αὐτῆς ἡ ἀκτίς προεκτείνεται εἰς τὸ παράδοξον ἀχανές, εἰς τὸ ἀπειρον, πάντοτε δύμως ἐκκινοῦσα ἐκ τοῦ κέντρου καὶ τέμνουσα τὰς τρεῖς περιφερείας.

Η παρατήρησις αὕτη ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὴν δυναμικήν

1. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ τελευταῖον ἔργον αὐτοῦ ὀνόμασεν δ Kierkegaard «Στιγμὴ» («Augenblick»), τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ φυλλάδια, τὰ δποία ἔξεδίδοντα περιοδικῶς.

βίωσιν τῆς διαλεκτικῆς πίστεως, διότι ἀποδεικνύεται, ότι τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον δὲν ὀρνεῖται οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὴν πραγματικότητα, τὴν αἰσθητικὴν ἀξίαν τοῦ κόσμου τούτου καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως τῶν ἥθεων νόμων. Ἡ βαθυτέρα μελέτη τῶν τριῶν τούτων σφαιρῶν καταδεικνύει τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. πρὸς στιγμὴν περιφρόνησιν αὐτῶν χάριν τοῦ παραδόξου τῆς μεταφυσικῆς σχέσεως τῆς ὑπάρξεως, ἥτις ὑπαγορεύεται ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ συνθέσεως αἰωνίου καὶ χρονικοῦ, ἵνα κατόπιν αὕτῃ ἀναλάβῃ τὰς κατωτέρας ταύτας σφαιρας ὡς σχετικὰς πλέον πραγματικότητας, ἐξηγησιμένας ἀπὸ τὴν δίψαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀπολυτοποιῇ τὰ σχετικὰ διὰ νὰ ἀποφύγῃ ἐν τῇ ἡδονικῇ αὐτοῦ αὐταπάτῃ τὴν ἐν ἀγωνίᾳ σχέσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἰδού διατὶ ἡ Ἐπανάληψις εἶναι ἡ δυναμικωτέρα ἔκφρασις τοῦ αὐθεντικῶς ὑπάρχειν ἐντὸς τοῦ χρόνου, ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσία τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, ὃ ὅποιος ἐπαναλαμβάνει ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκ νέου ἀναλήψεως τῶν πάντων, δλόνιληρον τὸν κύκλον τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἵνα προσδώσῃ εἰς αὐτὴν ἀνώτερον περιεχόμενον. Ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὰ πάντα καὶ ἔσωσε τὸν ἀνθρωπινὸν. Ἡ ἀνάληψις τῆς δημιουργίας ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς σωτηρίας τοῦ Σταυροῦ ἐν τῷ πάθει τῆς λυτρουμένης ὑπάρξεως. Οὕτω τὸ ὄψιστον καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀποδοχὴ καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ ἐπανάληψις τοῦ συντελεσθέντος ἔργου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ εἰλικρινής ἀνευ συμβιβασμοῦ βίωσις αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνεργοῦ πίστεως⁽¹⁾. Τὸ πάθος τῆς ὑπάρξεως εἶναι ἡ μόνη ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου σωτηρίαν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ.

Ἐπανάληψις, κατὰ ταῦτα, εἶναι ἡ ἀφανὴς δύναμις τοῦ χριστιανοῦ πιστοῦ, ἡ ὅποια δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν οὐδεμίαν στιγμὴν ἀναπαύσεως. Ὁ κόσμος εἶναι παρών, δὲν μηδενίζεται, γρησιμεύει μάλιστα ὡς ὄργανον, ἀλλ' εἶναι κόσμος μεταβαλλόμενος διὰ τῆς ἐν τῇ ὑπάρξει βιώσεως τῆς ἐκ τοῦ χρονικοῦ καὶ αἰωνίου ἀντιθέσεως, ὡς αὕτη καταδεικνύεται εἰς τὸν Σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐπανάληψις δὲν εἶναι καταστρεπτικὴ τοῦ κόσμου δύναμις, δὲν ἐμπίνει τὴν φυγὴν ἀπὸ τὴν ζωήν, ἀλλ' εἶναι ἀναδημιουργὸς αὐτοῦ ἴκανότης, προτρέπουσα τὸν πιστὸν εἰς τὴν συνεχῆ διὰ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀντιθέσεως μαρτυρικὴν προσπάθειαν πρὸς βίωσιν καὶ ἐπίγνωσιν ὡς παρόντος καὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐπαναλαμβανομένου εἰς τὰ μύχια τῆς ὑπάρξεως ἴστορικοῦ γεγονότος τῆς ἐν Χριστῷ λυτρώσεως. Ἡ Ἀνάμνησις εἶναι ἡ δύναμις τοῦ δρθίου λόγου καὶ συμβιοῦ μετὰ τῆς θεωρητικῆς καὶ φιλοσοφικῆς θρησκευτικότητος, ἀναπολοῦσα καὶ κρίνουσα τὰ μεγαλεῖα καὶ τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ ἀκρου ἀγαθοῦ ἢ τοῦ ὑπερτάτου ἐν νῷ συλλαμβανομένου "Οντος" ἀλλ' ἡ Ἐπανά-

1. Ὁ Heinrich Barth μᾶς πληροφορεῖ διὰ δανιστὴ ἡ λέξις Ἐπανάληψις δὲν ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς γερμανικῆς λέξεως «Wiederholung», ἀλλὰ τῆς «Wiederaufnahme» δηλαδὴ τῆς ἐπαναρχίσεως καὶ συνεχίσεως ἐνδε ἀρξαμένου ἔργου («Kierkegaard der Denker» in «Zwischen den Zeiten» 1926 σ. 210).

ληψις εἶναι ἡ δύναμις τῆς ὑπάρξεως καὶ συμβιοῦ μετὰ τῆς διαλεκτικῆς πίστεως, ἀναμιμησκομένη, ἀλλ' ἀντιτιθεμένη συγχρόνως εἰς δ, τι δ ἀνθρώπος διὰ τῆς λογικῆς ἀναμνήσεως θέλει νὰ λησμονῇ πρὸς ἐπιτυχίαν ἀτόπου καὶ παραπλανητικῆς ἀπὸ τῆς πραγματικῆς οὐσίας τῆς ζωῆς γαλήνης. "Οστις μόνον ἀναμιμησκεται, ἀποναρκοῦται εἰς τὴν ίδιαν ψευδαίσθησιν· δστις δμως ἐπαναλαμβάνει, ἐγείρεται εἰς νέαν ζωὴν καὶ κατανοεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς ὡς πάλης καὶ συνεχοῦς ἀντίθεσεως.

'Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἀρχῶν τῆς σκέψεως τοῦ Κ. συνάγεται ὡς γενικὸν καὶ τελικὸν συμπέρασμα, δτι ἡ πίστις δὲν εἶναι εὔκολος δμολογία, ἀλλ' ὄγδων ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου· δὲν εἶναι γενικὴ συνολικὴ κατάστασις, ἀλλ' ὑπόθεσις τοῦ ἀτόμου, τοῦ ἀληθιοῦς ὑποκειμένου, τοῦ ἔνδος, δ ὅποιος κρύπτει αὐτὴν ὡς τὴν τραγικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν κόσμον, πρὸς τὴν μᾶζαν, πρὸς τὸ γενικόν. Πίστις δὲν εἶναι πανηγυρικὴ ἐξωτερίκευσις διὰ κοσμικῶν σχημάτων μεγαλείου νίκης, ἀλλὰ συγκέντρωσις τοῦ πιστοῦ καθ' ἑαυτόν, δυναμικὴ βίωσις καὶ ἐπανάληψις τῆς νίκης ἐν θυσίᾳ, ἐν τῷ πάθει κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Σταυροῦ^(¹). Τοιαῦται ἀρχαὶ ὁδηγοῦν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς παραδεδεγμένους τύπους πιστῶν χριστιανῶν καὶ πρὸς τὴν αὐστηρὰν τυπικὴν δργάνωσιν τῆς 'Εκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κ. ἡ δργανωμένη ἐπίσημος 'Εκκλησία ἐγνώρισε τὸν δριμύτερον κριτικὸν τῆς κατὰ κόσμον ἐν ἀνέσει καὶ νομικῇ ὑποστάσει ζωῆς αὐτῆς καὶ αἱ μᾶζαι τῶν πιστῶν, αἱ ὅποιαι χείλεσι μόνον δμολογοῦν τὸν Χριστόν, τὸν δριμύτερον ἐλεγκτὴν αὐτῶν^(²).

'Η πίστις δὲν βιοῦται πλέον, διότι παρουσιάζεται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας ὡς λογική, ὡς συστηματικὴ ἐπιστήμη καὶ οὕτως ἔγινεν εὔκολος νομικὴ ὑπόθεσις διὰ πάντα γεννώμενον ἐντὸς τῶν οὕτω καλουμένων «χριστιανικῶν κρατῶν». Γεννώμεθα πάντες χριστιανοὶ καὶ εἴμεθα πάντες χριστιανοί. Εἴμεθα de facto χριστιανοί ἐκ καταγωγῆς καὶ τοῦτο σημαίνει ἀρνησιν τῆς πίστεως, διότι πίστις δὲν κληρονομεῖται, δὲν μεταβιβάζεται, ἀλλὰ γίγνεται, βιοῦται ὡς ἐξαίρεσις. ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν κατ' ἀντίθετικὸν πρὸς τὸ περιβάλλον τρόπον. 'Η χριστιανοσύνη, ἡ ἀντίληψις δηλαδὴ δτι εἴμεθα ὅλοι πιστοί, κατέστρεψε τὸν χριστιανισμόν^(³). 'Η πίστις κατηργήθη διὰ τῆς

1. Τὸ γίνεσθαι εἰς χριστιανὸν σημαίνει δοκιμασίαν, τὸ δὲ εἶναι χριστιανὸν σημαίνει ἀπάργησιν ἑαυτοῦ» (IX, 201).

2. Τὰ τρία τελευταῖα συγγράμματα τοῦ Kierkegaard «Der Gesichtspunkt für meine schriftstellerische Wirksamkeit» (1851), «Zur Selbstprüfung der Gegenwart anbefohlen» (1851) «Der Augenblick» (1855), ἔχουν ὡς κύριον σκοπὸν αὐτῶν τὸν ἐλεγχὸν τῆς ἐπισήμου 'Εκκλησίας καὶ τοῦ κατ' ὄνομα μόνον χριστιανοῦ πιστοῦ.

3. «'Η χριανοσύνη χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζῃ κατήργησε τὸν Χριστιανισμόν. 'Οφείλει τις νὰ πράξῃ τι ἀξιόλογον; Τότε δφείλει νὰ εἰσαγάγῃ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν χριστιανοσύνην» (IX, 31). Εύστοχως παρατηρεῖ δ J. Wahl: «Τὸ δμολογεῖν τὸν Χριστὸν δὲν ἔχει ἔννοιαν ἐκεῖ δπου δὲν ὑπάρχει ἀντίστασις. Σήμερον, λοιπόν, πρέπει νὰ ἀντισταθῇ τις ἐναντίων ἐκείνων, οἱ ὅποιοια ὑποαποκαλοῦνται χριστιανοί» («Études Kierkegaardiennes». Paris 1947 σ. 330).

εύκόλου πίστεως, τῆς μετατροπῆς αὐτῆς εἰς τὸν γενικὸν ἐπιθετικὸν προσδιορισμόν: «χριστιανικός». Διὰ τοῦτο «εἶναι εὔκολώτερον νὰ γίνῃ τις χριστιανός, δταν δὲν εἶναι χριστιανός, παρὰ νὰ γίνῃ ἀληθής χριστιανός, δταν εἶναι χριστιανός» (VII, 61).

‘Ο Κ. περὶ τὰ τέλη τοῦ συντόμου τραγικοῦ του βίου τάσσει ὡς ὑψηστον σκοπὸν τὴν διὰ βιαίων δημοσιευμάτων ἔγερσιν τῶν χριστιανικῶν μαζῶν ἀπὸ τοῦ ληθάργου, εἰς τὸν δόποῖον οἱ ἀνθρωποι ἐν αὐταῖς περιέπεσαν διὰ τῆς αὐταπάτης, ὅτι εἶναι πάντες χριστιανοί. Πιστεύει, δτι ὑπὸ τὴν παροῦσαν μορφὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ πραγματική, ἡ ζῶσα, ἡ δυναμικὴ πίστις τοῦ Χριστοῦ κατηργήθη ὑπὸ αὐτῆς τῆς ίδιας. Πιστὸς δὲν εἶναι ὁ νικῶν κατὰ μέτωπον τὸν κόσμον καὶ ὁ περιβαλλόμενος ἔνεκα τούτου ἐξωτερικὴν νικητήριον λαμπρότητα. ‘Η πίστις εἶναι μόνον ὡς σκάνδαλον καὶ παράδοξον διὰ τὸν κόσμον πράγματι νίκη, ἡ μεγάλυτέρα νίκη· ἀλλὰ νίκη ἐσωτερικὴ καὶ κεκρυμμένη, τῆς δόποιας δύναμις τὴν παρουσίαν ζῆ ὡς ὑψηστην πραγματικότητα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μόνον δὲν εἴναι εἰς ἔναντιον τῶν πολλῶν. ‘Ο χριστιανισμὸς δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ λαμπρότης, ἀλλὰ τραγικὴ προσπάθεια. ‘Ο χριστιανὸς δὲν ἔλαβε προνόμιόν τι διὰ τῆς πίστεως ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ἀλλ’ ἀντιθέτως κατεδίκασεν ἐν’ ἔαυτῷ τὸν κόσμον. ‘Η ὑπαρξίας πάσχει ἀπὸ τὴν πίστιν ὡς ἐξ ἀσθενείας, ἡ δόποια βασανίζει αὐτήν· διότι ἀπέναντι τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ ἡ ἀληθής πίστις μόνον ὡς πάθος δύναται νὰ βιωθῇ διὰ τῆς ἐν ἀγωνίᾳ αἰσθήσεως τῆς εύκόλου καὶ εὐχαρίστου διὰ τὸν ἀνθρωπὸν ἀμαρτίας καὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ, ἥτις δημιουργεῖται διὰ τῆς ἀρνήσεως παντὸς συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ κόσμου. ‘Ο Χριστιανὸς δύναμις δὲν πρέπει νὰ ἐπιδειχνύῃ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην, δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἀπόκοσμος, δὲν πρέπει νὰ παρουσιάζῃ ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν ίδιαζούσης μορφῆς, ἀλλ’ ὅφείλει νὰ βαδίζῃ incognito ἐντὸς τοῦ κόσμου τούτου — ὃς ἐνθυμηθῶμεν τὰ περὶ εἰρωνείας καὶ χιοῦμορ λεχθέντα — καὶ τὸ incognito αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ δτι οὗτος ἐμφανίζεται ἀκριβῶς, δπως καὶ οἱ ἄλλοι ἀνθρωποι (¹).

1. Τοιαῦται ἀρχαὶ δημηγορῶν εἰς ἔλεγχον τῆς ἐπισήμου ’Εκκλησίας, ἥτοι ἐκείνης, ἡ δόποια διψῆ δι’ ἐξωτερικὴν μόνον θριαμβευτικὴν ἐμφάνισιν ἐν τῷ κόσμῳ.

‘Η τραγικὴ παρεξήγησις καὶ ἡ θλιβερὰ κατάπτωσις ἀρχεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ’ ἣν ἐπεκράτησεν ἡ πεποιθησις, δτι ἡ ’Εκκλησία ἐνίκησε τὸν κόσμον καὶ κυριαρχεῖ ἐν αὐτῷ, διότι νίκη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μὲ κριτήρια κοσμικὰ σημαντεῖ συμμαχίαν μετὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, ἡ δόποια εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. ‘Η δόξα αὖτη εἶναι τὸ δηλητήριον κατὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς ’Εκκλησίας. «‘Η ἐξαφάνισις τῶν θρησκειῶν ἔχει διάφορα αἴτια, ἀλλ’ ἡ χριστιανικὴ ἀποθνήσκει, δπως καμμία ἄλλη θρησκεία: ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς» (XII, 42).

‘Η χριστιανικὴ κοσμοθεωρία, ἡ θεολογικὴ θεωρητικὴ ἀνάπτυξις τῆς πίστεως, δ συμβιβασμὸς μετὰ τῆς σοφίας τοῦ κόσμου ἐξηφάνισε τὴν οὐσίαν τῆς ’Εκκλησίας. ‘Ομιλεῖ, διορίζει καὶ ἀποφασίζει ἡ τοιαύτη θεωρητικὴ ἀντιμετώπισις τῶν πραγμάτων δῆθεν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, «δπως μία ἀνατρεπτικὴ Ιευθύνησις ὀρκίζεται καὶ ὄρκίζει ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἀποουσιάζοντος Βασιλέως τῆς, τὸν δόποῖον ἐξώρισε προσωρινῶς ἡ ίδια» (VII, 76). ‘Η ’Εκκλησία ἔχει ἀποσυντεθῆ ἀφ’ ἔαυτῆς διὰ τῆς θεωρίας καὶ τῆς διψῆς πρὸς ἐπιβολὴν ἡμῶν τῶν